

کاربرد روان شناسی زبان در سبک زندگی

علی ابراهیمی نیا

ali.ebrahimiya@gmail.com

چکیده

زبان دارای کنش دوگانه ای است هم می توان آن را وسیله شناخت، یعنی ابزار تفکر و هم وسیله ارتباطی، ابزار زندگی اجتماعی دانست. همچنان که رفتارها و گفتارها می توانند از اندیشه بر آمده باشند به همان نسبت می توانند اندیشه را نیز تحت تاثیر قرار دهند. درسبک زندگی، به وضوح زبان واندیشه را می بینیم. هم در ارائه سلیقه ها، هم بیان ایده ها و عقاید وهم انتخاب ها و تصمیم گیری ها. یعنی زبان ومهارت های زبانی که بیان کننده اندیشه افراد نیز هستند نقش عمده ای را در سبک زندگی ایفا می کنند.

در این نوشتار برآنیم تا ضمن بررسی را بطه سبک زندگی با روان شناسی زبان، به ویژه در حوزه کارکرد شناسی زبان، جنبه های اشتراکی دو مفهوم را مورد بررسی قرار دهیم.

کلید واژه: سبک زندگی، روان شناسی زبان، کارکردهای زبان، گفتار، زبان و تفکر

مقدمه

"و از جمله آیات او آفرینش آسمانها و زمین است و اختلاف زبانهای شما و رنگهای شما، بی‌گمان در این برای دانشمندان مایه‌های عبرت است" (روم، ۲۲).

سبک زندگی بخش مهمی از هویت افراد است. سبک زندگی شامل اخلاق، عقاید، ایده‌ها، ارزش‌ها، طرز تلقی‌ها، رفتار، حالت‌ها و سلیقه‌هاست. بیشتر مردم معتقدند که آزادانه باید سبک زندگی‌شان را انتخاب کنند اما ممکن است عناصر یک سبک زندگی، مورد نظر و توافق تعداد زیادی از افراد جامعه باشد. در این صورت افراد در یک نوع سبک زندگی با هم مشترک هستند. به عبارت دیگر گروه‌های اجتماعی اغلب مالک یک نوع سبک زندگی می‌شوند و یک سبک را تشکیل می‌دهند.

جهت‌گیری‌های کلی زندگی، رفتارها و نگرش‌هایی که وجود دارد مجموعه سبک زندگی هر فردی را تشکیل می‌دهد و جهان بینی و نگرش‌های فرد در سبک زندگی او تاثیر به‌سزایی دارد و باورها و ارزش‌های فرد، نوع سبک زندگی را تشکیل می‌دهد. قرآن کریم سبک زندگی پیامبر اکرم (ص) را به عنوان الگو و اسوه برای تمام جهانیان معرفی می‌کند. لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِّمَن كَانَ يَرْجُو اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ وَذَكَرَ اللَّهَ كَثِيرًا (الاحزاب، ۲۱). اسلام دینی است که همه جوانب رشد و بالندگی فرد و جامعه را در نظر گرفته است و روان‌شناسی بر گرفته شده از آن نیز می‌تواند ابعاد مختلف زندگی انسان اعم از ابعاد درونی و بیرونی، فردی و اجتماعی، فرهنگی و خانوادگی را مورد بررسی و مطالعه قرار دهد و سبک زندگی جامعه‌ای را مطرح نماید.

موقعیت روان‌شناسی در مکتب اسلام یک موقعیت اصولی و کلیدی است. در آموزش‌های اسلامی، روان‌شناسی به عنوان مقدمه‌ای برای شناخت توحید و پذیرش خداوند مورد توجه قرار گرفته است. به طوری که و پیامبر اسلام (ص) می‌فرماید: "که هرکس نفس خویش بشناسد به شناخت خداوند نایل آمده است" (سفینه البحار، ج ۲، ص ۷۰۶). در نتیجه این شناخت به عنوان یک امر وجوبی برای کلیه افراد مطرح شده است. حضرت علی (ع) با لا‌ترین معرفت را خود شناسی و بزرگترین نادانی را عدم آگاهی در مورد نفس خویش معرفی می‌نماید (غررالحکم، ص ۱۷۹). به طور کلی در آموزش‌های اسلامی معرفت نفس مفیدترین علم معرفی می‌شود زیرا به وسیله آن انسان به سعادت و رستگاری دست می‌یابد (حسینی، ۱۳۷۳، ص ۷).

روان‌شناسی، علمی است که با رفتار انسان سر و کار دارد و می‌تواند در تبیین و شناخت عناصر و مولفه‌های سبک زندگی بسیار موثر واقع شود. اما لازم است جهت‌گیری‌های مکتبی و ارزش‌های آن را در این زمینه مد نظر قرار داد تا بتوان زندگی و معنای آن را روشن نمود. بنا بر این روان‌شناسی با کمک چشم اندازهای الهی می‌تواند پاسخ‌گوی مسائلی مربوط به سبک زندگی باشد.

روان‌شناسی زبان^۱ به معنی بررسی چگونگی درک و تولید و فراگیری زبان در افراد است. مطالعه روان‌شناسی زبان بخشی از علم روانشناختی محسوب می‌شود که در آن انعکاسی از بینش‌های حاصله از روان‌شناسی و تا حد کمتری مباحثی چون هوش مصنوعی، عصب‌شناسی و فلسفه را نیز می‌توان یافت. تاکید روان‌شناسان زبان بر دانش زبان و فرایندها دخیل در استفاده روزمره از آن می‌باشد. علاوه بر این روان‌شناسی زبان علاقه مند نقش‌های اجتماعی دخیل در استفاده زبان و مکانیزم‌های ذهنی مربوطه می‌باشد (خواجه‌ای، ۱۳۸۵، ص ۹).

در روان‌شناسی زبان، ساختار زبان در پنج نظام قاعده مند مورد مطالعه قرار می‌گیرد این پنج نظام عبارتند از: نظام آوایی، ریخت‌شناسی، صرف‌زبان، معنا‌شناسی، کاربرد‌شناسی.

کاربرد‌شناسی زبان به معنای چگونگی استفاده از زبان برای ارتباط با دیگران و بیان افکار و احساسات و خواسته‌های خویش است. اینکه چقدر صحبت کنیم، چه وقت صحبت کنیم، با چه شیوه‌ای صحبت کنیم؟ چگونه آداب صحبت را رعایت کنیم؟ در شمار کاربرد‌شناسی قرار می‌گیرد. (لطف‌آبادی، ۱۳۹۰، ص ۱۹۲)

در تعلیم و تربیت نیز هر نوع تدریس بر زبان تکیه دارد. به همین جهت آگاهی معلم از رشدتوانایی‌های زبانی لازمه کار اوست. یکی از هدف‌های اصلی تدریس کمک به شاگردان برای تقویت قدرت زبان و بیان مطلوب است.

با توجه به ویژگی‌های زبان و چند نقشی بودن آن، گستره عملکرد زبان بسیار وسیع است و خود به تنهایی می‌تواند سبکی از روش‌ها و منش‌ها را بروز دهد و نوعی سبک زندگی تلقی شود مثلاً کسی که با آداب خاصی صحبت می‌کند فردی مودب و باشخصیت شناخته می‌شود. یا فردی که ناسزا و کلمات زشت بر زبان جاری می‌کند فردی بی‌ادب و بی‌فرهنگ نام می‌گیرد.

اهمیت زبان در زندگی

زبان به عنوان عنصری برجسته در زندگی اجتماعی که بر سایر ابعاد فکری و فرهنگی انسان‌ها تأثیر می‌گذارد، پدیده‌ای بسیار پیچیده و پویا است. زبان آیینی تمام‌نمای فرهنگ هر جامعه می‌باشد و تبلوری از افکار و آداب و رسوم یک ملت و موجب انتقال ارزش‌ها و اندیشه‌ها و برانگیزاننده‌ی حس تعلق اجتماعی و گرایش به همبستگی گروهی می‌باشد، پرداختن به زبان و مسائل مرتبط به آن مانند آموزش و... در سطح باارزش‌ترین مسائل هر ملتی قرار دارد.

به گفته‌ی باطنی (۱۳۷۴، ص ۱۲) اگر زبان از جامعه انسانی گرفته شود، چرخ اجتماع از حرکت باز می‌ایستد؛ جامعه‌ی انسانی از هم گسیخته می‌شود؛ تمدن و فرهنگ بشری نابود می‌شود؛ جامعه‌ی پرتکاپو و تلاش، از جوش و خروش می‌افتد و پژمرده می‌شود و سرانجام زندگی انسان به صورت ابتدایی خود باز می‌گردد.

در قرآن کریم، سوره روم خداوند یکی از نشانه‌های خود را زبان و اختلاف زبان‌ها در کنار آفرینش آسمان و زمین یاد می‌کند و همچنین پیامبران الهی با زبان و استفاده از بیان و مهارت‌های متناسب زبانی مردم را به سوی حق پرستی فرا می‌خوانند و این نقش شگرف زبان به عنوان ابزار اصلی تبلیغ انبیا برشمرده شده است.

تعریف زبان

زبان مجموعه‌ای از نشانه‌ها یا دلالت‌های وضعی است که از روی قصد میان افراد بشر برای القای اندیشه یا فرمان یا خبری از ذهنی به ذهن دیگر به کار می‌رود (ناتل خانلری، ۱۳۶۹، ص ۱۴۵).

نوام چامسکی^۲ زبان‌شناس، راجر برون^۳ روان‌شناس و اریک لنبگ^۴ زیست‌شناس، نظریه‌ای که مکمل نظریه‌ی اجتماعی زبان است، عرضه کرده‌اند. بنابر این نظریه، زبان یک شالوده‌ی زیستی است که در طی قرن‌ها از طریق تکامل حاصل

2 - Noam chomsky

3- Roger brown

4 - Eric Lenneberg

شده است و در هنگام تولد، ذاتی ذهن هر کودک است. زبانی که کودک از محیط می‌آموزد در حکم روبنایی است که بر این شالوده‌ی ژنتیکی قرار می‌گیرد (مدرسی، ۱۳۸۶، ص ۱۸۸).

داگلاس براون^۵ (۱۳۸۶) از ادغام تعاریف مختلف به هشت جمله‌ی تعریفی از زبان اشاره می‌کند که می‌توانند، زبان را در محدوده‌ی تعداد معدودی از واژه‌ها به طور دقیق شرح دهند.

زبان نظام مند است.

زبان مجموعه‌ای از نشانه‌های اختیاری است.

این نشانه‌ها عمدتاً صوتی هستند، اما ممکن است به صورت بصری نیز باشند.

این نشانه‌ها به مفاهیم قراردادی اشاره دارند.

زبان برای برقراری ارتباط به کار می‌رود.

زبان در جامعه‌ی گفتاری یا در یک فرهنگ عمل می‌کند.

زبان اساساً متعلق به انسان‌ها است اگرچه ممکن است به انسان‌ها محدود نباشد.

تمام مردم تقریباً زبان را به یک روش فرا می‌گیرند، زبان و یادگیری زبان هر دو دارای خصوصیات جهانی هستند (براون، ۱۳۸۶، ص ۵).

زبان و ارتباط

مهم تری نقش زبان ایجاد ارتباط است. علاوه بر این زبان در فرایند تفکر انسان نقش عمده ای ایفا می‌کند. که از این نقش زبان با عنوان تکیه گاه اندیشه یاد می‌شود.

انسان دارای زندگی اجتماعی است و اقدام به تشکیل گروه های متنوع انسانی می‌کند. هر گروه برای تماس با یکدیگر به وسیله ارتباطی نیاز دارد. در اجتماعات انسانی زبان این نقش را بازی می‌کند زبان به عنوان وسیله ای خلاق و پویا و فارغ از زمان و مکان ، امکانات وسیعی در اختیار جوامع انسانی قرار می‌دهد. این امر باعث شده است حیات اجتماعی ما در همه شرایط با زبان عجین شود. همه ما در خانواده ، محل کار، اماکن آموزشی، نظامی ، تجاری و... به نحوی از زبان و گونه های مختلف آن استفاده می‌کنیم و تقریباً هیچ رسانه ارتباطی نیست که به نحوی از زبان استفاده نکنند (زندى، ۱۳۹۰، ص ۶).

در واقع انسان برای ایجاد ارتباط زبانی با دیگران، علاوه بر اینکه لازم است از توانش زبانی مناسب برخوردار باشد و بتواند عناصر درونی زبان (آواها، واژه‌ها، قواعد دستوری، معنایی و گفتمانی) را به خوبی به خدمت بگیرد، می‌بایست از توانش ارتباطی هم برخوردار بوده، در موقعیت های مختلف ارتباطی، که هر کدام دارای مخاطب، زمان ، مکان و شرایط ویژه ای می‌باشند از گونه های زبانی مناسب استفاده کنند

هر رویداد گفتاری دارای شرایط زیر است:

- موقعیت (زمانی، مکانی)
- شرکت کنندگان (متکلم - مخاطب)

- اهداف (فردی - نظام اجتماعی)
- توالی محتوایی و صورتی پیام
- کلیدها، رموز و اشارات (لحن و آهنگ کلام)
- ابزار (کانال) استفاده از گونه های زبانی مختلف مثل رسانه گفتاری یا نوشتاری، ولهجه ها و ...
- نرم ها (قواعد حاکم بر گفتار)
- نوع کلام مانند: پرسش ايراز وجود (همان، صص ۱۸-۱۷).

سبک زندگی و مفهوم آن

سبک زندگی برای اولین بار توسط آلفرد آدلر^۲ روان شناس مشهور اتریشی در سال ۱۹۲۹ به صورت باز یابی شده ارائه گردید.

سبک زندگی از کنار هم آمدن اجزا و عناصر مرتبط با هم تشکیل می شود. به طوری که می توان از آن الگویی را در یافت و معرفی نمود. سبک زندگی را نمی توانیم مورد مطالعه قرار دهیم مگر آن که از مفاهیمی مانند مردم، نگرش های فرهنگی و اجتماعی، رفتار و گفتار، آداب و رسوم و علایق، کنش و واکنش و... یاد کنیم. سبک زندگی بیانگر ماهیت و محتوای روابط، و تعاملات افراد یک جامعه است. همچنان که به فرموده حضرت علی (ع) شخصیت مرد در زیر زبان او نهفته است^۳ (نهج البلاغه، حکمت ۱۴۸). بنابراین شخصیت یک ملت نیز در زیر سبک زندگی آن ملت نهفته است زیرا سبک زندگی با فرهنگ و زبان ارتباط تنگاتنگی دارد.

نگارنده این سطور عقیده دارد سبک زندگی هر فرد متأثر از نوع جهان بینی و مکتب اوست. جامعه ما که برخوردار از دین اسلام و شریعت شیعی است و از فرهنگ قرآن و روایات ائمه معصومین (علیهم السلام) بهره می برد و به دنبال سبکی از زندگی اسلامی است که در آن اخلاق و پرهیزکاری، نظم امور و تلاش برای رشد و رسیدن به کمال انسانی، محور برنامه های کلان و آموزشی آن باشد. وقتی که حضرت علی علیه السلام در آخرین وصیت خود افکار و اندیشه هارا به نظم و تقوی متوجه می سازد، در واقع با یک آینده نگری هوشمندانه رمز بقا و سرفرازی جامعه اسلامی را در تمام دوران ها و بحران ها حرکت بر محور پرهیزکاری و داشتن نظم در همه امور معرفی می کند.

سبک زندگی علوی برگرفته شده از آیین زندگی ائمه اطهار علیهم السلام را می توان تنها راه باقیمانده برای مقابله با فرهنگ غرب و جلوگیری از توسعه سبک زندگی غربی معرفی نمود. البته آنچه اهمیت بیشتری دارد اندیشه و افکار و اخلاق و اعمال و داشتن انتخاب های درست و تصمیم های مناسب است. به هر حال ما در عصری زندگی می کنیم که به عصر اطلاعات نام گرفته است و در معرض انواع و اقسام اطلاعات هستیم. در اینجا باید براساس دانایی و تدبیر به گزینی کنیم. وگرنه در اقیانوسی از اطلاعات غرق خواهیم شد.

رابطه روان شناسی زبان و سبک زندگی

2-life style
3. Alfred adler

۴. المرء مخبوء تحت لسانه

همان گونه که پیش از این اشاره شد سبک زندگی متمرکز بر عنصری چون: نگرش ها، سلاقی، نوع رفتار، آداب و رسوم و به ویژه گفتار می باشد. در یک جمله می توانیم زبان (گفتار) و تفکر را دو عنصر اصلی سبک زندگی به حساب آوریم. از سویی دیگر روان شناسی زبان علمی است که نحوه پردازش زبان را بررسی می کند و هدف آن این است که معلوم کند ارتباط میان گوینده و شنونده و همچنین خواننده و نویسنده چگونه برقرار می شود. همچنین روان شناسی زبان رابطه بین زبان و مغز انسان را مطالعه می کند (ضیاحسینی، ۱۳۸۴، صص ۳-۱).

از موضوعات دیگری که در روان شناسی زبان بسیار مورد توجه قرار می گیرد مساله رابطه زبان و تفکر است. زبان انسان علاوه بر نقش ارتباطی که یک پدیده جامعه شناختی است. نقش روان شناختی هم دارد که با عنوان تکیه گاه اندیشه^۹ از آن یاد می شود. بسیاری معتقدند که اکثر فعالیت های ذهنی انسان در قالب زبان شکل می گیرد. این واقعیت، دانشمندان را به این فکر رهنمون نموده است که ادعا کنند اساسا زبان است که اندیشه ورزی را به آدمی می آموزد. اگر چه ممکن است ساحت اندیشه و زبان از یکدیگر متمایز باشد. (زند، ۱۳۸۳، صص ۱۶).

استاینبرگ به نقل از جان لاک می گوید: "ارتباط بین زبان و تفکر به گونه است که تفکر مستقل از زبان است اما زبان محصول تفکر می باشد". با فرض چنین رابطه ای، زبان نقش اساسی را به عهده دارد و در واقع وسیله ای است برای بیان یا تبادل فکر. (استاینبرگ، ۱۳۸۶، صص ۱۸۹).

باتوجه به ملاحظات فوق رابطه تنگاتنگی بین روان شناسی زبان و سبک زندگی می توان در نظر گرفت. زیرا مشترکات بسیار مهمی از جمله چگونگی برقراری ارتباط، گفتار، نحوه استفاده از زبان، تفکر و رابطه آن با زبان و اختلا لات زبانی و ارتباطی و... آن ها را به هم نزدیک می کند.

چالش پیش روی روان شناسی زبان و سبک زندگی

مهارت های زبانی و ارتباطی می تواند مبنای کارکرد انسان، یاد گیری، سازگاری اجتماعی، بلوغ هیجانی و رشد مهارت های بین فردی قرار گیرد (هارتاس، ۱۳۹۱، صص ۱۴).

دانش کودک در زمینه قواعد زبانی را توانش زبانی^{۱۰} می نامیم و به توانایی در استفاده از زبان در بافت اجتماعی، توانش ارتباطی^{۱۱} می گوئیم.

در گستره معنایی ارتباط، گفتار زبان و سایر صورت های بیان تجربه مانند: حالت چهره، ایما و اشاره، زبان بدن^{۱۲}، آهنگ گفتار^{۱۳} و سرعت گفتار قرار دارد. ارتباط، همچنین مستلزم آگاهی کافی از هنجارهای مشترک، بافت اجتماعی، قراردادهای و ارزش های بافت ارتباطی و همچنین درک منظور و نیاز های مخاطب است. (همان، ۱۳۹۱، صص ۲۲).

گروه بزرگی از افراد (کودکان، نوجوانان و حتی بزرگ سالان) دچار مشکلات زبانی و ارتباطی هستند. این امر بر یادگیری، سازگاری اجتماعی و رشد هیجانی^{۱۴} آنان تاثیر زیادی می گذارد. این مساله می تواند به عنوان یک چالش،

9-medium of thought

10-Linguistic competence

11-communicative competence

12-Body language

13-Intonation

14-emotional development

پیش روی روان شناسی زبان و سبک زندگی به شمار آورد. زیرا موانع دیگری را در خواندن، نوشتن و تعامل اجتماعی و... تحمیل می کند.

همه کودکان و نوجوانان حق دارند از فرصت های آموزشی و تربیتی برابری برخوردار باشند. در روان شناسی زبان و سبک زندگی سالم می بایست علاوه بر توجه به این فرصت برابر، حمایت های آموزشی و تربیتی ویژه ای از افراد دارای مشکلات زبانی و ارتباطی به عمل آید تا در تمام امور آموزشی و پرورشی و شغلی در جریان عادی زندگی قرار گیرند و امکان زندگی مستقل و آبرو مندانه و خودکفا فراهم آید. و از هر گونه بی توجهی و تحقیر آنان پرهیز گردد.

بحث و نتیجه گیری

خداوند در آیه های مختلف قرآن کریم، به زبان، بیان و مهارت های زبانی (خواندن، نوشتن، گوش دادن، سخن گفتن) اشاره می فرماید. مانند: "(خدای) رحمان، قرآن را یاد داد، انسان را آفرید، به او بیان آموخت" (الرحمن، ۱-۴) همچنین در این آیه مهارت خواندن مطرح می شود: "بخوان به نام پروردگارت که آفرید، انسان را از علق آفرید، بخوان و پروردگارت تو کریمترین [کریمان] است" (علق، ۱-۳). در آیه دیگری مهارت نوشتن مورد اشاره قرار می گیرد: "سوگند به قلم و آنچه می نویسد" (قلم، ۱). علاوه بر این در آیه دیگر مهارت سخن گفتن مورد توجه قرار می گیرد: "و به زبان خوش با مردم تکلم کن" (بقره، ۸۳). این موارد و موارد دیگری که در آیات قرآن مطرح می شود، اهمیت زبان و روان شناسی زبان را بیش از پیش روشن می کند. انسان ها با داشتن ویژگی بیان در همان سال های اولیه کودکی خود می توانند نظام ارتباطی جامعه خود را بیاموزند و این نقطه آغاز سبک زندگی است. نکته قابل توجه این است که سبک زندگی هرچند می تواند ذهنی هم باشد، اما بیشتر عینی است و در رفتار و گفتار افراد متجلی می شود. روان شناسی زبان، زبان را با تمام پویایی و گستردگی زمینه بروز سبک زندگی افراد معرفی می نماید.

راهبرد های پیشنهادی

- توجه جدی به زبان در سبک زندگی به عنوان عامل اصلی برقراری ارتباط.
- تقویت ارتباط شفاهی و مکتوب براساس سبک زندگی سالم.
- برنامه ریزی زبانی و ارتباطی برای کودکان و نوجوانان.
- در سبک زندگی سالم زبان به عنوان محملی مناسب برای تفکر مورد توجه قرار گیرد.
- توجه به آموختن کاربرد های سکوت در جامعه زبانی و سبک زندگی. (جهانگیری، ۱۳۷۸، ص ۲۶).
- توسعه و آموزش مهارت های غیر کلامی در مراحل مختلف رشد و تعلیم و تربیت.
- آموزش افراد دارای اختلال زبانی و ارتباطی به منظور داشتن سبک زندگی سالم و بهره مندی از مزایای زندگی سالم.
- انجام پژوهش در حوزه کاربرد شناختی زبان فارسی با عنایت به بار فرهنگی آن.

منابع

قرآن کریم.

نهج البلاغه (۱۳۸۶). ترجمه محمد دشتی، قم: انتشارات دلشاد.

اولین همایش ملی اسلام و سلامت روان - اردیبهشت ۱۳۹۴

- استاینبرگ، دنی (۱۹۳۱). درآمدی بر روان‌شناسی زبان، ترجمه‌ی ارسلان گلفام (۱۳۸۶)، تهران: انتشارات سمت.
- باطنی، محمد رضا (۱۳۷۴). مسائل زبان شناسی نوین، تهران: نشر آگاه.
- براون، اچ داگلاس (۲۰۰۴). اصول یادگیری و آموزش زبان، ترجمه‌ی منصور فهیم (۱۳۸۶)، تهران: انتشارات رهنما.
- جهانگیری، نادر (۱۳۴۸). زبان، بازتاب زمان، فرهنگ و اندیشه، تهران: نشر آگاه.
- حسینی، ابوالقاسم (۱۳۷۳). بررسی مقدماتی اصول روان‌شناسی اسلامی، تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی.
- زندى، بهمن (۱۳۹۰). زبان آموزی، تهران: انتشارات سمت.
- زندى، بهمن (۱۳۸۳). روش تدریس زبان فارسی (در دوره‌ی دبستان)، تهران: انتشارات سمت.
- غرالحکم (۱۳۹۰). ترجمه محمدعلی انصاری قمی، قم: انتشارات امام عصر (عج).
- قمی، شیخ عباس (۱۳۷۵). سفینه البحار، قم: دفتر انتشارات اسلامی.
- ضیاحسینی، سید محمد (۱۳۸۴). درآمدی بر روان‌شناسی زبان، تهران: انتشارات رهنما.
- مدرسی، فاطمه (۱۳۸۶). از واج تا جمله، تهران: انتشارات چاپار.
- هاتریس، دیمیتر (۲۰۰۵). مشکلات زبانی و ارتباطی، ترجمه احمد رضانی و آتوسارستم بیک (۱۳۹۱)، تهران: انتشارات مدرسه.